

Xurshida Ro'ziqulova

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Dramatik teatr rejissyorligi mutaxassisligi magistranti
E-mail: xurshidaroziqulova09@gmail.com*

TARIXIY OBRAZNING DRAMATURGIK VA SAHNAVIY INTERPRETATSIYASI: "TO'MARIS" SPEKTAKLINING BADIY-G'OYAVIY XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek teatr san'atida tarixiy shaxs obrazlarini sahnaviy talqin etish masalasi "To'maris" spektakli misolida tahlil qilinadi. Tahlil davomida spektaklning dramaturgik tuzilishi, sahna kompozitsiyasi, rejissura yechimi hamda aktyorlik ijrosining badiiy xususiyatlari ilmiy jihatdan o'rganildi. Shuningdek, To'maris obrazining sahna talqini orqali vatanparvarlik, milliy g'urur, jasorat va ayol matonati kabi g'oyalar qanday ifodalanganligi tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, "To'maris" spektakli o'zbek teatr san'atida tarixiy obrazlarni zamonaviy sahna interpretatsiyasi orqali yoritishda muhim badiiy-estetik ahamiyatga ega bo'lib, tomoshabinlarda milliy tarix va madaniy merosga nisbatan qiziqish va hurmat tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: teatr san'ati, tarixiy obraz, sahna interpretatsiyasi, dramaturgiya, To'maris, rejissura, aktyorlik mahorati, sahna kompozitsiyasi, vatanparvarlik g'oyasi.

DRAMATURGICAL AND STAGE INTERPRETATION OF A HISTORICAL CHARACTER: THE ARTISTIC AND IDEOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PLAY "TOMYRIS"

Abstract. This article analyzes the issue of stage interpretation of historical figures in Uzbek theatrical art using the example of the play "Tomyris". The study examines the dramaturgical structure of the performance, stage composition, directing solutions, and the artistic features of acting performance. In addition, the paper analyzes how ideas such as patriotism, national pride, courage, and female resilience are expressed through the stage interpretation of the character of

Tomyris. The results of the study indicate that the play "Tomyris" has significant artistic and aesthetic importance in presenting historical characters in modern Uzbek theatre and contributes to the development of audience interest and respect for national history and cultural heritage.

Keywords: *theatre art, historical character, stage interpretation, dramaturgy, Tomyris, directing, acting skills, stage composition, idea of patriotism.*

Bugungi kunda teatr san'ati milliy tarix va madaniy merosni targ'ib qilishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Tarixiy shaxslar hayoti va faoliyatini sahna asarlari orqali yoritish tomoshabinlarda milliy o'zlikni anglash, tarixga hurmat va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, xalq tarixida muhim o'rin tutgan qahramonlarning badiiy talqini teatr san'atining dolzarb masalalaridan biridir [1, 22-b].

Ana shunday tarixiy siymolardan biri To'maris obrazidir. U qadimiy massagetlar malikasi sifatida tarix sahifalarida jasorat, qat'iyat va vatanparvarlik timsoli bo'lib qolgan. To'maris haqidagi rivoyatlar va tarixiy manbalar asosida yaratilgan sahna asarlari tomoshabinga nafaqat tarixiy voqealarni yetkazadi, balki insoniy fazilatlar, erk va ozodlik uchun kurash g'oyalarini ham targ'ib etadi. O'zbek teatr san'ati tarixida tarixiy shaxslar obrazini sahnada talqin etish muhim badiiy-estetik yo'nalishlardan biri hisoblanadi [2, 45-b]. Tarixiy obrazlar orqali xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari hamda milliy o'zlik haqidagi tasavvurlari badiiy shaklda ifodalanadi. Teatr san'ati ushbu jarayonda nafaqat estetik zavq bag'ishlovchi san'at turi sifatida, balki tarixiy ongni shakllantiruvchi hamda milliy identifikatsiyani mustahkamlovchi muhim madaniy institut sifatida namoyon bo'ladi. Har qanday tarixiy asarning muvaffaqiyati avvalo dramaturgik yechimning mukammalligiga bog'liq. "To'maris" spektaklida bosh qahramon obrazi nafaqat tarixiy shaxs sifatida, balki murakkab ruhiy kechinmalarga ega inson sifatida gavdalantiriladi. Dramaturg To'marisning davlat rahbari, ona va jasur sarkarda sifatidagi qirralarini uyg'unlashtirishga intiladi.

Asarda voqealar rivoji davomida To'marisning xarakteri bosqichma-bosqich ochib boriladi. Dastlab u o'z xalqining tinchligi va farovonligini ko'zlagan dono hukmdor sifatida namoyon bo'lsa, keyinchalik yurt mustaqilligiga tahdid tug'ilganda qat'iyatli va qo'rqmas sarkarda sifatida gavdalanadi. Bu esa obrazning dramatik kuchini oshiradi hamda tomoshabinda qahramonga nisbatan hurmat hissini uyg'otadi. Dramaturgik talqinning muhim jihatlaridan biri konflikt masalasidir. Spektakldagi asosiy ziddiyat To'maris va bosqinchi kuchlar o'rtasidagi kurash orqali namoyon bo'ladi. Ushbu kurash faqat harbiy to'qnashuv emas, balki ezgulik va yovuzlik, erkinlik va qullik, vatanparvarlik va bosqinchilik o'rtasidagi g'oyaviy qarama-qarshilik sifatida talqin qilinadi.

To'maris obrazi orqali ayolning jamiyatdagi o'rnini ham alohida ko'rsatib beriladi. Spektaklda ayol siymosi nafaqat mehr-muhabbat va sadoqat timsoli, balki xalq taqdirini hal qila oladigan kuchli shaxs sifatida tasvirlanadi. Bu esa asarning zamonaviy ahamiyatini yanada oshiradi. Tarixiy obrazni tomoshabinga ta'sirchan yetkazishda sahnaviy interpretatsiya muhim ahamiyat kasb etadi. "To'maris" spektaklida rejissura, aktyorlik mahorati, sahna bezagi, kostyum va musiqiy yechimlar yagona badiiy konsepsiyaga bo'ysundirilgan. Rejissyor tarixiy voqealarni sahnada jonlantirish jarayonida monumental sahna ko'rinishlaridan foydalanadi. Jang sahnalari, xalq yig'inlari va tantanali marosimlar tomoshabinda tarixiy davr ruhiyatini his etish imkonini beradi. Shu bilan birga, qahramonning ichki kechinmalari aks etgan lirik sahnalar obrazning ruhiy dunyosini ochishga xizmat qiladi. Aktyorning To'maris obrazini yaratishdagi mahorati spektakl muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biridir. Obraz ijrosida qat'iyat, jasorat, mehribonlik va donishmandlik kabi sifatlarning uyg'unligi kuzatiladi. Mimika, plastika va nutq madaniyati orqali qahramon xarakteri yanada yorqin ifodalanadi.

Sahna bezaklarida qadimiy turkiy va massaget madaniyatiga xos elementlardan foydalanish spektaklning tarixiy muhitini yaratishga yordam beradi. Dekoratsiyalardagi soddalik va ramziylik voqealarning mazmunini kuchaytiradi. Masalan, keng sahna makoni erkinlik va cheksizlik ramzi sifatida talqin qilinishi

mumkin. Musiqiy bezak ham spektaklning badiiy ta'sirchanligini oshiruvchi vositalardan biridir. Milliy ohanglar va qahramonlik ruhidagi kuylar sahna harakati bilan uyg'unlashib, tomoshabinning hissiy olamiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy teatr nazariyasida tarixiy obrazlarning sahna talqini dramaturgik struktura, sahna kompozitsiyasi hamda aktyorlik interpretatsiyasi orqali ifodalanishi ta'kidlanadi. Teatrshunos olimlar fikriga ko'ra, sahna asarida tarixiy shaxs obrazining muvaffaqiyatli talqini dramaturgik konflikt, badiiy obraz tizimi hamda rejissura konsepsiyasining uyg'unligi bilan belgilanadi. Qadimgi tarixiy manbalarda tilga olingan To'maris obrazi ana shunday sahna talqini uchun boy dramaturgik material hisoblanadi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, To'maris massagetlar qabilasining malikasi bo'lib, o'z xalqining mustaqilligi va ozodligi uchun kurash olib borgan jasur hukmdor sifatida tarix sahifalarida muhim o'rin egallagan. Qadimgi yunon tarixchisi Gerodotning yozishicha, To'maris fors podshohi Kir II ning bosqinchilik siyosatiga qarshi kurash olib borgan hamda o'z xalqining erkinligini himoya qilish yo'lida qat'iy siyosiy qarorlar qabul qilgan.

Aynan mana shu tarixiy voqelik teatr dramaturgiyasi uchun muhim badiiy asos bo'lib xizmat qiladi. "To'maris" spektaklida tarixiy voqealar badiiy talqin asosida sahnada ifodalanadi hamda markaziy obraz sifatida To'maris shaxsiyati ko'p qirrali badiiy obraz sifatida ochib beriladi. Spektakl dramaturgiyasida asosiy konflikt To'maris va bosqinchi kuchlar o'rtasidagi qarama-qarshilik asosida rivojlanadi. Ushbu dramatik konflikt syujet rivojining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo'ladi. Konfliktning bosqichma-bosqich rivojlanishi tomoshabinni voqealar rivojiga faol jalb etadi hamda sahna dramatizmini kuchaytiradi.

Dramaturgik jihatdan spektakl syujeti epik ruh bilan boyitilgan bo'lib, unda tarixiy voqealar ketma-ketligi sahna kompozitsiyasi orqali ifodalanadi. Sahna asarida To'maris nafaqat hukmdor, balki o'z xalqining taqdiri uchun mas'uliyatni chuqur his qiluvchi dono siyosatchi sifatida tasvirlanadi. Bu esa obrazning psixologik murakkabligini ko'rsatadi.

Spektaklning sahna talqinida rejissura konsepsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Rejissura yechimida sahna makonining monumental tashkil etilishi spektaklning epik ruhini kuchaytiradi. Sahna dekoratsiyalari qadimgi tarixiy muhitni yaratishga xizmat qiladi hamda voqealarning tarixiy ko'lamini ifodalashga yordam beradi. Sahna kompozitsiyasining asosiy elementlaridan biri sifatida yorug'lik va musiqiy yechimlar ham muhim rol o'ynaydi. Sahna yorug'ligi dramatik vaziyatlarni kuchaytirishga xizmat qilsa, musiqiy fon spektaklning emotsional ta'sirini oshiradi. Ayniqsa, jang sahnalarida sahna plastikasining faol qo'llanilishi spektakl dramtizmini yanada kuchaytiradi.

Teatr nazariyasida aktyorlik interpretatsiyasi sahna obrazining badiiy ifodasini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida qaraladi [3, 87-b]. "To'maris" spektaklida markaziy obrazni ijro etgan aktrisaning sahnadagi ifodaviyligi, nutq madaniyati hamda psixologik talqini obrazning ichki dunyosini ochib berishga xizmat qiladi. Aktrisa obraz orqali hukmdor qat'iyati, ayollarga xos noziklik hamda onalik mehrini uyg'un holda ifodalay olgan. Bu esa To'maris obrazining sahnadagi badiiy talqinini yanada ta'sirchan qiladi. Stanislavskiy aktyorlik maktabi nazariyasiga ko'ra, sahna obrazining ishonchliligi aktyorning psixologik holatni tabiiy ifodalashi bilan belgilanadi. Mazkur spektaklda ham aktyorlik interpretatsiyasi aynan shu tamoyillar asosida namoyon bo'ladi.

Spektaklda ikkinchi darajali obrazlar ham dramaturgik rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu obrazlar orqali To'maris shaxsiyatining turli qirralari yanada chuqurroq ochib beriladi. Ayniqsa, qarama-qarshi kuchlar bilan yuzaga kelgan dialoglar sahna dramtizmini kuchaytiradi. Spektaklning badiiy-g'oyaviy mazmunida vatanparvarlik g'oyasi yetakchi o'rin egallaydi. Asarda xalq ozodligi va mustaqilligi uchun kurash g'oyasi markaziy mavzu sifatida namoyon bo'ladi. To'maris obrazi orqali ayol jasorati, matonati va fidoyiligi yuksak badiiy darajada ifodalangan [4, 143-b].

Bugungi kunda tarixiy mavzudagi sahna asarlari yosh avlodning tarixiy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bunday spektakllar tomoshabinni milliy tarix

bilan tanishtirish orqali ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, tarixiy shaxslar obrazini sahnada ko'rish tomoshabinda milliy o'zlik va tarixiy merosga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi.

Zamonaviy o'zbek teatr san'atida tarixiy spektakllarni sahnalashtirish jarayoni yangi badiiy izlanishlar bilan boyib bormoqda. Rejissura talqinining yangilanishi, sahna texnologiyalarining rivojlanishi hamda aktyorlik maktabining takomillashuvi bunday spektakllarning badiiy darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, "To'maris" spektakli o'zbek teatr san'atida tarixiy obrazlarni sahnaviy talqin etish borasidagi muhim badiiy yutuqlardan biri hisoblanadi. Mazkur spektakl orqali tomoshabinga milliy tarix, jasorat va vatanparvarlik g'oyalari yetkaziladi. Shuningdek, sahna san'ati vositasida tarixiy xotirani tiklash va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish imkoniyatlari keng namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov B. *O'zbekiston tarixi*. – Toshkent: Fan, 2017. – 320 b.
2. Rahimov M. *O'zbek teatr san'ati tarixi*. – Toshkent: G'afur G'ulom, 2006. – 256 b.
3. Abdullayev R. *Teatr san'ati nazariyasi*. – Toshkent, 2015. – 224 b.
4. Sodiqov T. *O'zbek dramaturgiyasi rivojlanish bosqichlari*. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 288 b.